

Klart språk i Norden

Titel: Uklart juridisk språk

Forfatter: Aud Anna Senje, rådgjevar, ØKOKRIM, Noreg

Kilde: Klart språk i Norden, 2005, s. 70-81

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/ksn/issue/archive>

© Netværket for sprognavnene i Norden

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Uklart juridisk språk

Innlegg på Klarspråkskonferansen på Kongsberg 5. november 2004 (sammendrag)

Aud Anna Senje, rådgjevar, ØKOKRIM, Noreg

Når folk spør meg hva jurister gjør når de ikke er i rettssalen, eller hva politifolk driver med når de ikke er ute og arresterer folk eller på motorveien og beslaglegger førerkort, pleier jeg å svare at de skriver.

Innenfor ordensmakten skrives det uhorvelig mye. Rapporter, notater, tiltalebeslutninger, brev til forsvarere, beslutninger om pågripelse og ransaking, foredrag, høringsuttalelser og trusselvurderinger produseres over en lav sko. Politi og påtalemyndighet har en egen skriftkultur som meg bekjent ikke har vært gjenstand for nærmere studier. Man forholder seg til faste formler. Man benytter egne koder. Man har blant annet en uforklarlig og nærmest patologisk forkjærlighet for omskrivninger og reservasjoner ("det vil kunne være behov for å kunne") og prefikset fore-. I politiet viser man ikke, man *foreviser*. Man holder ikke, man *foreholder*. Man gir ikke, man *foregir*. Man handler ikke, man *foretar* noe. Og så videre.

Alle fagområder har sin sjargong. Som oversetter var jeg til å begynne med mest opptatt av fagterminologien. Men jeg skjønnte etter hvert at uklar og upresis språkføring faktisk er en større utfordring enn fagtermer, selv når man ikke skal oversette, men bare lese eller språkvaske en tekst. Det er ikke alltid så lett å finne meningen i et juridisk dokument eller resonnement. En av mine arbeidsoppgaver er å språkvaske og redigere større dokumenter som er beregnet på et eksternt publikum. Denne oppgaven innebærer ofte frenetisk graving etter et meget godt kamuflert budskap. For politiets og påtalemyndighetens skribenter er klarhet og enkelhet straffbart, og et punktum er en skjerpande omstendighet. Ordmengden er gjerne omvendt proporsjonal med innholdet.

Innenfor en faglig sammenheng må jurister holde seg til sin egen språklige kodeks. Men hvis de ønsker å gjøre noe tilgjengelig for et større publikum, for eksempel på Internett, er det ikke likegyldig hvordan de presenterer det. Mitt inntrykk er at jurister og politifolk skriver på samme måte uansett hvem de henvender seg til. En jurist jeg kjenner, påstår at poenget med jussen er å uttrykke ting så klart og presist som mulig. Men det er nokså stor avstand mellom det "vanlige" folk oppfatter som forståelig og det som jurister oppfatter som presist. Når vi i

ØKOKRIMs informasjonsavdeling skal skrive en tekst til ØKOKRIMs hjemmeside, forsøker vi å gjøre det forståelig for alle. Ofte blir vi korrigert av jurister som ikke synes vi får med alle nyanser. Når juristenes rettelser innføres, blir ofte budskapet mindre klart for ikke-jurister.

Hva er det som gjør det juridiske språket uklart? I juridisk språk finnes en mengde snublesteiner eller språklige ”stoppere” som hindrer leseren/mottakeren i å komme videre i teksten. I dette innlegget vil jeg forsøke å belyse og gi eksempler på noen av disse hindringene.

1. Fagterminologi
2. Ord med kontekstavhengig betydning (ord som i juridisk språk får en annen betydning enn i dagligspråket)
3. Fortidslevninger
4. Kansellistil
5. Tåke

(Flere av disse punktene overlapper hverandre, og det er ikke nødvendigvis noe skarpt skille mellom f.eks. 4 og 5, men jeg har satt opp denne listen for oversiktens skyld.)

1 Fagterminologi

De juridiske fagtermene kan gjøre det vanskelig for ikke-jurister å forstå en juridisk tekst.

Noen eksempler:

- iretteføre (føre en sak for retten)
- hovedforhandling (ikke ordinær forhandling mellom to parter som forsøker å komme til enighet, men rettsmøte, det vi kaller ”rettssak” i dagligspråket)
- kontorforretning (retten avgjorde spørsmålet ved kontorforretning – dvs. det var ikke noen rettsmøte; dommeren avgjorde saken på kontoret sitt)

Fagterminologi er et verktøy for effektiv kommunikasjon, men forutsetningen er at termenes innhold er forstått eller forklart. Hvis man har mulighet til å finne vite hva som ligger i en fagterm – enten gjennom ordbøker eller ved å spørre – har man også nøkkelen til forståelse.

Slik jeg ser det, er ikke fagterminologien det største problemet når vi skal forsøke å forstå jurister og politifolks uttrykksmåte. Det finnes andre og større hindringer.

2 Ord med kontekstavhengig betydning (Ord som i juridisk språk får en annen betydning enn i dagliglivet)

Det finnes mange ord som kan ha én betydning i tradisjonell språkbruk og en annen betydning i en faglig kontekst.

Det de fleste forbinder med *utroskap*, er nok ekteskapsbrudd (adultery). Men *utroskap* kan også bety det å skaffe seg selv eller andre uberettiget vinning ved å forsømme saker man er satt til å bestyre (breach of trust) – altså økonomisk utroskap. En liten historie fra virkeligheten: På midten av 1990-tallet etterforsket ØKOKRIM en straffesak som hadde forgreninger til Russland. Det var skurker på begge sider av grensen, så norske og russiske politietterforskere samarbeidet. Straffesaken dreide seg om økonomisk utroskap. Tolken, som ikke var fortrolig med juridisk språk, oversatte *utroskap* med det russiske ordet for ekteskapsbrudd. De russiske etterforskerne lurte på om ekteskapsbrudd virkelig var straffbart i Norge!

Et annet eksempel på et ord som har ulik valør i dagligspråk og fagspråk, er *begjære*. I vanlig språk betyr det ”å ha lyst på”. I juridisk sammenheng betyr det å anmode eller kreve:

- Aktor begjærte fengsling av mistenkte

Påstand betyr i juridisk sammenheng ”uttalelse eller krav om hva rettens dom bør gå ut på”:

- Aktor nedla påstand om seks års fengsel

I vanlig språkbruk betyr *prosedyre* ”fremgangsmåte”. I juridisk sammenheng betyr det ”partenes innlegg før skyldspørsmålet avgjøres i en straffesak”.

3 Fortidslevninger

I juridisk språk støter vi ofte på noe jeg vil kalle fortidslevninger, dvs. ord og uttrykk som er gått ut av dagligspråket eller som brukes meget sjelden. Disse ordene og uttrykkene er erstattet av nye betegnelser i dag. Men de gamle betegnelsene består i det juridiske språket, og jeg tror at dette kan ha med selve lovteksten å gjøre. Vi kan ta den norske straffeloven som eksempel. Den er fra 1902. De paragrafene som ikke er endret, er bevart i sin

opprinnelige språkdrakt. Her er noen eksempler på ord og uttrykk som finnes i lovtekster, og som fortsatt brukes i juridiske dokumenter:

- Uleilighet (bryderi eller ulempe)
- Forføye over (råde over eller disponere over)
- Handle mot en annens tarv (handle i strid med en annens interesser)
- Bortta (fjerne uten lov = stjele)
- Bevirke (forårsake, føre til, få i stand)

Slike arkaiske ord og uttrykk kan man som regel finne en forklaring på. Dette er hindringene krever litt innsats fra leseren, men de kan overvinnes.

Hittil har jeg omtalt hindringer på ordnivå. Verre blir det når hindringene ligger på setningsnivå eller tekstnivå. Her er noen eksempler på skriftkulturen i ØKOKRIM.

Slik skriver vi internt på huset:

- ”Fra oss i 4. etasje henstilles til dem som bruker tekjøkkenet at de også rydder etter seg.”

Slik kan et brev til en ekstern mottaker se ut:

”For så vidt gjelder økonomiske straffesaker, skal enhetens begrensede ressurser først og fremst settes inn mot overtredelser av bredere samfunnsmessig betydning.

[...]

For så vidt gjelder straffeforfølgning mot enkeltpersoner, bør den forventede straffereaksjonen som hovedregel være ubetinget fengsel. Saker som i hovedsak dreier seg om sivilrettslige tvister og hvor erstatning ofte fremstår som en adekvat reaksjon, faller utenfor de prioriterte områdene.

[...]

På bakgrunn av ovennevnte har jeg besluttet ikke å åpne etterforskning ved ØKOKRIM i anledning saken.”

Dette er et utdrag av et brev til en person som har anmeldt en sak til ØKOKRIM. Hvert år mottar ØKOKRIM en mengde anmeldelser fra kontrollorganer, advokater, bedrifter og

privatpersoner. De fleste sakene blir dessverre avvist eller henvist til lokalt politidistrikt, fordi ØKOKRIM bare skal ta de største sakene og ikke har kapasitet til å etterforske alle saker som blir anmeldt. Alle som har anmeldt en sak – uansett om det er en advokat eller en privatperson som vet lite eller ingenting om jus – får det samme avslagsbrevet, nemlig det vi har sett et utdrag av her. En advokat vil uten videre forstå et slikt brev, men vil en hvilken som helst privatperson forstå det?

Vi står overfor den fjerde hindringen: kansellispråket.

4 Kansellispråk

Med kansellispråk mener jeg formelt, høytidelig og oppstyltet språk (som vi nettopp har sett et eksempel på). Vi kan like gjerne kalle det ”byråkratspråk” eller ”saksbehandlerspråk”, for det er ikke bare jurister som uttrykker seg slik. Informasjon som pakkes inn på denne måten, når kanskje aldri frem til leseren fordi språket er innviklet og tungt. Leseren må virkelig anstrenge seg for å komme inn til kjernen. Hvem har ikke slitt med å skrelle av gjenstridig emballasje?

Noen kjennetegn på kansellispråk er

- Mange innskudd som skaper lange og kompliserte setninger
- Upersonlige konstruksjoner:
 - Det *finnes å foreligge* et straffbart forhold
- Negasjoner:
 - Et *ikke ubetydelig* beløp
 - Adgangen til å iverksette etterforskning reduseres *i ikke helt ubetydelig grad*
- Reservasjon/modifikasjon:
 - Menn over 25 år *synes å være* overrepresentert i statistikken
(man gir ikke direkte uttrykk for noe man faktisk har observert)
 - Ved forebygging av visse svært alvorlige forbrytelser *vil det kunne være behov for å kunne* bruke metoder *i en noe videre utsteking* enn i dag
- Faste formler med lite innhold:
 - (for) så vidt gjelder...
 - likevel (ikke) slik at...
 - så vidt mulig...
 - til dels meget...

- i det alt vesentlige...

Å bruke kansellispråk er å pådytte leseren språklig tomemballasje.

5 Tåke (fog)

På 1980-tallet skrev den norske forfatteren Dag Solstad en roman med tittelen *Forsøk på å beskrive det ugjennomtrengelige*. Denne tittelen kunne ha passet godt til dette innlegget. Nå nærmer vi oss det virkelig ugjennomtrengelige – nemlig det jeg kaller ”tåkespråk”.

Jeg nevnte innledningsvis at uklar og upresis språkføring er en større utfordring enn f.eks. fagtermer når man leser en tekst. Faktisk vil jeg gå så langt som til å si at det er den største utfordringen. Fagtermer kan man forholde seg til. Tåke er uhåndgripelig.

Det er ikke mulig å splitte opp tåken i dens enkelte bestanddeler, men siden jeg har satt meg fore å beskrive det ugjennomtrengelige, skal jeg trekke frem enkelte ting som er typiske for tåkeskribenter:

- Misbruk av ord
- Feilkoblinger og kortslutninger
- Labyrintsyndromet
- Ukjent gjerningsmann
- Substantivsyken
- Frykten for det tomme rom

Misbruk av ord

Man kan misbruke et ord, enten ved å bruke det for ofte eller ved å bruke det på gal måte. Misbruk av ord er ikke straffbart, men det kan få konsekvenser både for skribent og leser: Det kan føre til ytringen blir misforstått eller feiltolket, slik at skribenten ikke når frem med budskapet sitt, eller det kan føre til at leseren irriterer seg.

Alle bransjer og yrkesgrupper har sine favorittord og -vendinger. Foruten de typiske fagtermene har jurister og politifolk et helt batteri av ord som begynner å bli utladet. Jeg skal peke på noen ord som gjerne brukes feil og som dessuten brukes så hyppig at det kanskje skyldes en betinget refleks.

Fokus

Fokus har lenge har vært et av politi-Norges favorittsubstantiver. *Fokus* betyr egentlig *brennpunkt* eller *midtpunkt*. Det går fint an å ”komme i fokus”, ”være i fokus” eller ”stille noe i fokus. Det man derimot ikke kan gjøre, er å ”rette fokus mot” eller ”inn mot”, og man kan definitivt ikke ”sette/rette utvidet/økt fokus mot/på”. Men det gjør man likevel i politiet – omtrent hver eneste dag.

Sentral(t)

bør reserveres for noe som virkelig er sentralt, ellers blir det utvannet. Dessuten er det ingen grunn til å skrive at noe er ”særlig sentralt”. Hvis noe først er sentralt, er det unødvendig å sentralisere det.

Betydelig

bør reserveres for noe som virkelig er betydelig, ellers mister det sin betydning og blir ubetydelig til slutt. Skribenter i politiet og påtalemyndigheten bruker nokså konsekvent ”i betydelig grad” i stedet for ”ofte”, ”mye” eller ”mange”.

Formentlig

Dette er et refleksord som settes inn over alt hvor politifolk og jurister ønsker å moderere ytringene sine. På TV fortalte en politimann at to kvinner i Oslo nylig var blitt fraranet bilen sin i byen ”av en mann med et formentlig skytevåpen”. Hva er et formentlig skytevåpen?

I forhold til

Uttrykket *i forhold til* invaderer stadig nye territorier. I politiet brukes det nærmest automatisk i alle tenkelige og utenkelige sammenhenger. (På et internt møte hos oss brukte en person dette uttrykket elleve ganger i løpet av et fem minutters innlegg.) Nå er uttrykket blitt så tynnslett at det nesten er gjennomsiktig. Det brukes mest som fyllekalk og er som regel helt overflødig. Eksempel:

- Statsråden uttrykte enighet *i forhold til at* en bør se på en større grad av samordning av myndighetenes ansvarsforhold for skipsfarten i Norge

I stedet kunne skribenten ha skrevet:

- Statsråden var enig i at de ulike myndighetenes ansvar for skipsfarten i Norge bør samordnes bedre.

Feilkoblinger og kortslutninger 1

Av og til kombineres ord som har lite eller ingenting med hverandre å gjøre. Det kan føre til at meningen forsvinner eller blir snudd på hodet. Her er noen eksempler på logisk kortslutning eller brist.

”Henlegge overtredelser”

- Før den tid ble overtredelsene som oftest bare henlagt.

En overtredelse er det samme som et lovbrudd, altså en straffbar handling. Man kan ikke henlegge en handling. Følgelig kan man ikke henlegge en overtredelse. Derimot kan man henlegge en *sak* som er åpnet *på grunnlag av* en overtredelse.

”Håndheve brudd på straffeloven”

Å *håndheve* betyr å kontrollere og sørge for at en lov eller en bestemmelse blir overholdt. Det er *loven* som håndheves. Likevel er det forbausende mange jurister som skriver om *håndhevelse av brudd på lovverket*. Hvis man skal håndheve et brudd, bør pasienten sitte eller ligge stille, og gipsen bør være blandet på forhånd. At brudd kan medføre hevelser, er en helt annen historie. Det er altså *lovverket* som håndheves, ikke bruddene.

Dette var eksempler på logisk kortslutning eller brist ved umulige ordkombinasjoner. Logisk brist kan også oppstå når et ord eller et setningsledd er utelatt, eller når en setning rett og slett ikke er godt nok gjennomtenkt, slik at meningen blir en annen enn den tilsiktede.

Feilkoblinger og kortslutninger 2

Her er et utdrag av en tekst som handler om forurensning til sjøs.

- ”Ratifikasjonen av Havrettskonvensjonen satte begrensninger for utmåling av straff mot besetning på utenlandske skip i og utenfor sjøterritoriet. Artikkel 230 bestemmer at bare bøter kan anvendes ved overtredelse utenfor indre farvann. *Fengsel kan dog nyttes i sjøterritoriet*, hvis det foreligger en forsettlig og alvorlig forurensningskriminalitet.”

Nå vet jeg hva Norge skal bruke oljeplattformene til den dagen brønnene går tomme. De skal bli fengsler!

Labyrintsyndromet

- ”Av særlig betydning medfører reformen hjemmel i strl § 216 a for å bruke kommunikasjonskontroll (tidligere telefonkontroll) ved alle alvorlige straffesaker med en strafferamme på minst 10 års fengsel, foruten dagens hjemmel i overvåkningssaker og i narkotikasaker og at avlyttede samtaler kan brukes som bevis i straffesak (i motsetning til den nåværende ordning).”

Dette er et eksempel på hva jeg ville kalle verbalt labyrintsyndrom. Skribenten har viklet seg inn i en setning som det er uråd å komme ut av. For det første er setningen i lengste laget (51 ord). For det inneholder den mange innskudd/underordninger. For det tredje er det virkelig noe som mangler. Her er et forsøk på å komme ut av labyrinten:

- I dag har politiet mulighet til å benytte telefonkontroll i overvåkingssaker og narkotikasaker. Opptak av avlyttede samtaler kan brukes som bevis i straffesaker. Noe av det viktigste ved reformen er at straffelovens § 216 a nå gir mulighet for bruk av kommunikasjonskontroll – tidligere kalt telefonkontroll – i etterforskning av alvorlige forbrytelser med en strafferamme på minst 10 års fengsel.

Men vi har fremdeles ikke nøstet oss ut av denne labyrinten. Det er fortsatt en del som gjenstår. Det er uklart hva innholdet i parentesene – ”(i motsetning til den nåværende ordning)” – viser til. Hva er i motsetning til den nåværende ordning, og hva er den nåværende ordning? Videre er det uklart hva ”... og at...”- setningen viser til. Her glir nemlig setningene over i hverandre. Først nevner skribenten dagens ordning. Uten å markere noe skille mellom dagens ordning og den nye ordningen setter han deretter inn en parentes, som vitner om at en del av den foregående setningen gjelder den nye ordningen. Men hvor starter egentlig denne delen? Det står ikke noe skilletegn der. Viser ”...og at...”-setningen til endringene som kom med reformen, eller til det som gjelder i dag? Hvis leseren er jurist med god innsikt i lovverket, vil han/hun kanskje forstå, men hvis ikke – ? Jurist eller ikke jurist: Setningen er uansett for lang og kronglete.

Ukjent gjerningsmann

Til tross for at mye av politiets arbeid går ut på å identifisere en gjerningsmann, foretrekker politifolk og jurister upersonlige konstruksjoner eller setninger uten noen klar agens. I stedet for å skrive at noen spiser sjokolade, skriver de at det spises sjokolade, eller at det foretas sjokoladespising. Ansatte i politiet og påtalemyndigheten, som så mange andre i offentlig sektor, foretrekker en upersonlig uttrykksmåte.

Hvem er gjerningsmannen?

- Det skal kontinuerlig rettes oppmerksomhet mot saksbehandlingstiden for å sikre stadig fremdrift i etterforskningen og så vidt mulig unngå liggetid.

Smaker ikke dette av ansvarsfraskrivelse? Et betimelig spørsmål i denne og svært mange andre sammenhenger, ikke minst i politiet, er: Hvem er gjerningsmannen?

Eksempler på upersonlige konstruksjoner som skaper misforståelser

I en norsk småby oppdaget politiet at mindreårige fikk kjøpt alkohol på en pub. Politiet aksjonerte. Til avisen uttalte en politimann:

- Det foregikk overskjenking av personalet. (*Hvem ble full?*)

I tidsskriftet Norsk Øko-forum står det om skattesaker:

- Det er svært viktig å ha en tett oppfølging av politiet. (*Skal politiet følges opp eller følge opp?*)

Her ser vi at motviljen mot å bruke en vanlig aktivsetning fører til at budskapet blir uklart og kan misforstås.

Substantivsyken

I stedet for å bruke en verbfrase, foretrekker mange i politiet å bruke et verbalsubstantiv og et tomt verb. Dette kaller språkekspertene for *substantivsyke*. Eksempler:

☹ utføre passordknekking	➔	☺ knekke passord
☹ realisere	➔	☺ utveksle informasjon
		informasjonsutveksling
☹ foreta en vurdering	➔	☺ vurdere

Frykten for det tomme rom

Hva skyldes egentlig denne ordrikheten? Hvorfor bruker jurister og politifolk så mange overflødige ord som tåkelegger budskapet? Tror de at de ikke vil bli tatt alvorlig eller at de mister anseelse hvis de fatter seg i korthet? Når man snakker, kan man gjøre det meget langsomt og legge trykk på hvert ord slik at andre tror at det man sier er viktig og at man uttaler seg med tyngde. Når man skriver, har man ingen slik mulighet. I stedet kan man fylle opp papiret med så mange ord som mulig for at ikke budskapet skal virke platt eller banalt.

Kan det tenkes at jurister og politifolk (og alle andre som uttrykker seg kronglete og uklart) rett og slett lider av en frykt for det tomme rom? Jeg vet ikke. Men jeg må innrømme at tanken har slått meg.

La oss se på noen eksempler på formuleringer som *kan* være utslag av en slik frykt.

1. Utdrag av høringsuttalelse

☹ Det er behov for å tenke igjennom hvordan man kan foreta mottrekk i form av tilpasninger og endringer i politiets nåværende metoder og aktiviteter. (24 ord)

Hvem skal tenke? Hvem er ”man”? Hva skjer her? Hva må gjøres? Setningen kan skrives om slik:

☺ Politiet bør vurdere å endre eller tilpasse sine metoder og handlinger for å motvirke dette. (15 ord)

2. Utdrag av brev fra advokat

- Det vises i denne sammenheng til at retten aldri før sent før på høsten rett før retten kom med sin kjennelse rett før slutten av november, hadde hatt, eller hadde gitt uttrykk for motforestillinger med hensyn til det forbehold jeg hadde tatt når det gjaldt berammelse av saken.

Dette kan kanskje kalles helgardering?

Her er enda et eksempel på en skribent som fyller opp arket med ord, og som antagelig er usikker på hvor han befinner seg i landskapet:

3. Utdrag av tidsskriftet *Politinytt*

- Sammenhengen mellom kriminaliteten innenfor Grenlandsområdet er åpenbar, påpeker departementet som legger til at denne har forgreninger til Kragerø politidistrikt, særlig langs E18, men også er delvis knyttet sammen med kommunikasjonslinjene via Drangedal til den vestlige delen av dagens Telemark politidistrikt.

Dagens oppgave: Finn den skyldige og fem feil – fortrinnsvis langs E18.

Det ser ut til at det er allmenn enighet blant ikke-jurister om at det juridiske språket er uklart. Jeg tror det må være en grunn til at den svenske klarspråksgruppen er tilknyttet nettopp Justisministeriet. Dessverre har vi ikke noen tilsvarende gruppe i Norge.

Helt til slutt kan jeg nevne at jeg har skrevet et språkopplysningshefte spesielt for politifolk og jurister, nettopp for å hjelpe dem til å uttrykke seg klarere og enklere. Norske forlag vil ikke utgi dette heftet fordi de mener at det ikke er marked for det. Ingen politifolk eller jurister vil kjøpe det, mener forlagene – og det har de antagelig helt rett i. Politihøgskolen i Norge har for øvrig sluttet med norskundervisning. Likevel vil jeg forsøke å få heftet utgitt og distribuert innen for politietaten, for det finnes språkinteresserte mennesker i politiet og påtalemyndigheten også.